

Gire Kraft

v/Tor Løken
3540 NESBYEN

KULTURHISTORISK MUSEUM Universitetet i Oslo		
Saksb.	08 DES. 2006	Kopi
Ark:	0616	
Saksnr.	06/1614	Dok.nr.: 1

Bygging av småkraftverk i Sandåni - Nes kommune - Rapport fra kulturminneregistrering

Utviklingsavdelingen har foretatt arkeologiske registrering av den planlagte traseen for småkraftverket.

Vi viser til vedlagte rapport. Det ble funnet 2 jernframstillingsplasser (ID102097, ID102100), 5 kullgroper (ID102098/1-4, ID102101) og et eldre veifar/hulvei (ID102104). Alle kulturminnene er automatisk fredete kulturminner jmfør kulturminneloven § 4. b og c. I tillegg har alle kulturminnene en sikringszone på minimum 5 meter utenfor dets synlige ytterkant. Fylkeskommunen har myndighet til å utvide denne grensen dersom vi mener det er behov for det jmføre § 6 i samme lov. I tillegg ble det funnet et aktivitetsområde (ID102102) med spor etter kull med uviss alder. Aktivitetsområdet er tolket i relasjon til jern- og kullproduksjon. Videre ble det funnet et seteranlegg og en husmannsplass, dette er nyere tids kulturminner.

Når det gjelder de automatisk fredete kulturminnene blir den gamle ferdselsåren fra Buhovd til Kleppebråten (ID102104) berørt av tiltaket, da den planlagte rørgatetraseen enkelte steder kommer innenfor en sikkerhetsradius på fem meter. I disse områdene (beskrevet i rapporten som L6/E1 og E2) bør traséen flyttes noen meter lengre mot S eller eventuelt legges langs skogsveien. Videre krysser rørgatetraseen veifaret, men dette skjer i et område hvor veien ikke lenger er synlig i terrenget. De øvrige automatisk fredete kulturminnene blir ikke berørt av det planlagte tiltaket.

Når det gjelder nyere tids kulturminner, blir disse i mindre grad berørt av tiltaket. På Buhovd følger imidlertid traseen ytterkanten av et seterområde, og vi ber derfor om at det taes hensyn til disse ved byggingen av traseen og at traseen eventuelt flyttes noen meter.

I forbindelse med registreringen og etterarbeid ble det totalt brukt 30 arbeidstimer. Faktura på kr 18000,- (30 timer à kr 600,-) vil bli sendt fra regnskapsseksjonen snarest.

POST ADRESSERES TIL AVDELINGEN - IKKE TIL ENKELTPERSONER

Postadresse
BUSKERUD FYLKESKOMMUNE
Fylkeshuset
N-3020 Drammen

Besøksadresse
Hauges gate 89
E-postadresse
Postmottak@bfk.no

Telefon
32 80 85 00
Internett
www.bfk.no

Telefaks
32808676

Bankkonto
2200.07.13523
Foretaksregistre
NO 964 951 373

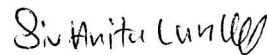
Vår dato
06.12.2006

Vår referanse
04/00126-15

Med hilsen

Inger Liv Gøytillund e f
kulturvernleder

Siv Anita Lundø
arkeolog

Vedlegg:

1 Rapport fra kulturminneregistrering

Kopi til:

Buskerud Kommunerevisjon IKS
Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo
Nes kommune

Postboks 4197, 3005 DRAMMEN
Postboks 6762 St.Olavspl., 0130 OSLO
3540 NESBYEN

Lisbeth Kaas Ambrosen Utviklingsavdelingen

06/16141-1

KULTURHISTORISK REGISTRERING

Nes kommune

Sandåni

GNR.: 88/1, 2, 7, 8, 15 & 17

SAKSNR: 04/126

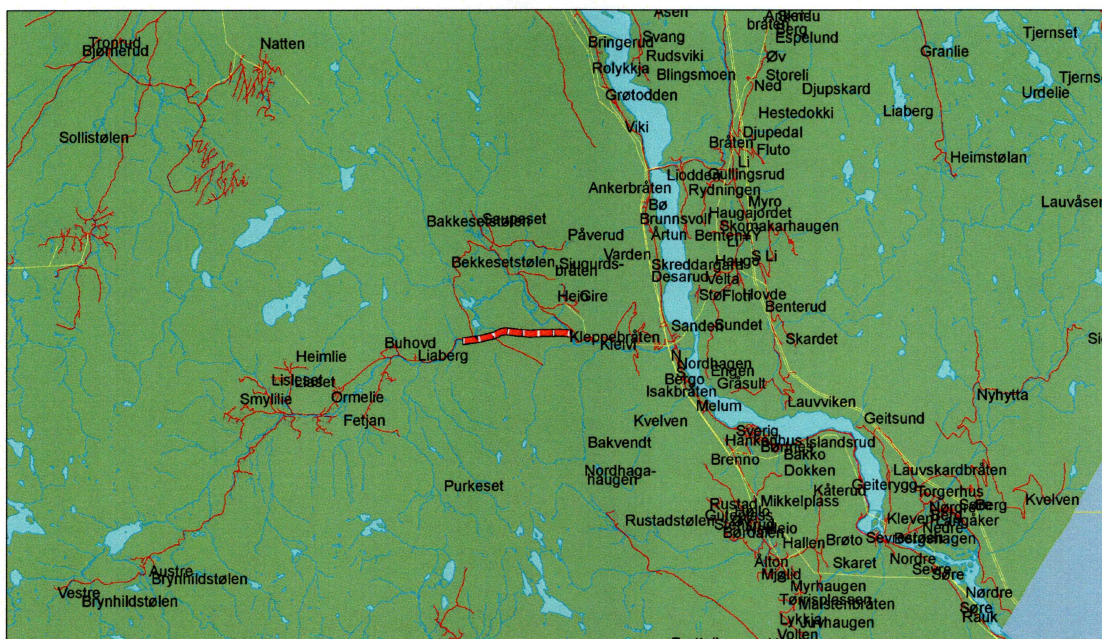

RAPPORT FRA KULTURHISTORISK BEFARING/REGISTRERING

Kommune:		Nes	
Gardsnavn:		Gire	
Gards- og bruksnummer		88/1,2,7,8,15 og 17	
Kartreferanse		BU059-5-3	
		1616 II Gol, koordinater: 0607 (se vedlegg)	
Høyde over havet		550-750 meter	
Tiltakshaver:		Gire Kraft v/Tor Løken	
Adresse:		3540 Nesbyen	
Navn på sak:		Sandåni	
Saksnummer:		04/126	
Registrering utført:		Ved:	Kristoffer Dahle
Rapport utført:		Ved:	Kristoffer Dahle
Autom. fredete kulturminner i området:		Jernvinneanlegg Kullgroplokalitet Aktivitetsområde Veifar/hulvei	Registreringsnummer 102097, 102100 102098, 102101 102102 102104
Nyere tids kulturminner i området:		Seteranlegg Husmannsplass	
Fotodokumentasjon:		Egen mappe	
Faglige konklusjoner:			
☐ Planen er <u>ikke</u> i konflikt med kulturminner.			
Automatisk fredete kulturminner		Nyere tids kulturminner	
☒	Planen er i konflikt	☒	Planen er i konflikt
☐	Ingen synlige, potensiale under bakken	☐	Ikke påvist til nå, nærmere arkivsjekk påkreves
☐	Ikke vurdert	☐	Ikke vurdert
Videre saksgang (for saksbehandler):			
Registreringar		Merknader	
☒	Videre reg. ikke nødvendig	☐	Ingen merknad
☐	Videre reg. nødvendig	☐	Tilråd spesialområde
☐	Reg. fullført	☐	Tilråd dispensasjon
☐		☐	Foreløpig uavklart
Merknader:	Av de automatisk fredete kulturminnene er det bare deler av den gamle ferdselåren fra Buhovd til Kleppebråten (102104) som rammes av planene. Hvor denne er synlig, er det bare enkelte steder at den kommer innenfor en sikkerhetsradius på fem meter, men i disse områdene (L6/E1 og E2) bør en om mulig flytte traséen noen meter lengre mot S eller eventuelt la den gå langs skogsveien.		

Kulturhistorisk registrering Sandåni

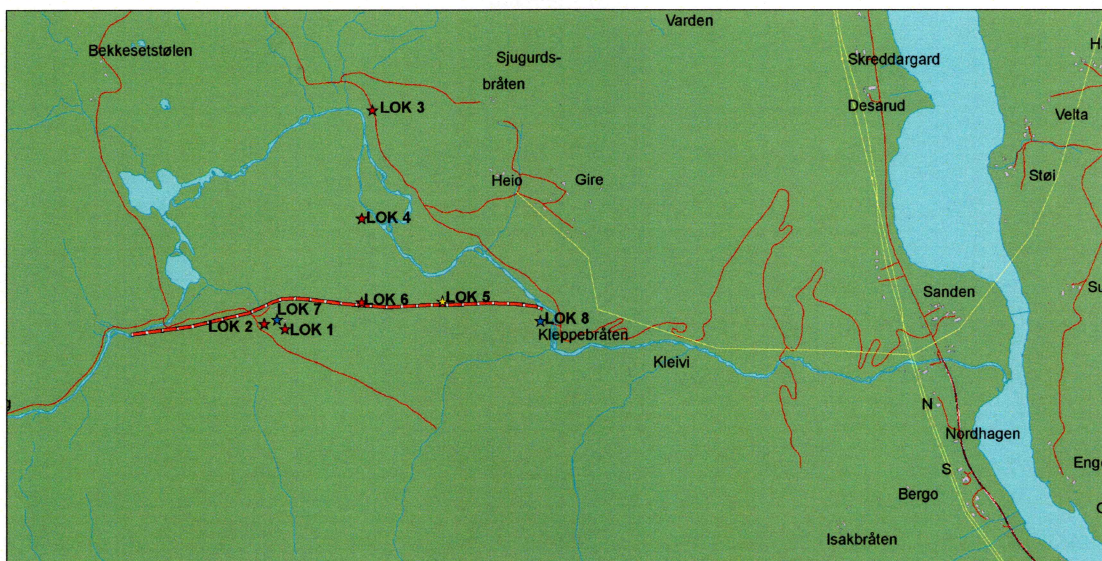
Tegnforklaring

— Planområde

0 712,5 1 425 2 850 4 275 5 700 Meters

Kulturhistorisk registrering Sandåni Lok 1-8

Tegnforklaring

— Planområde

★ Lokalteter, automatisk fredet

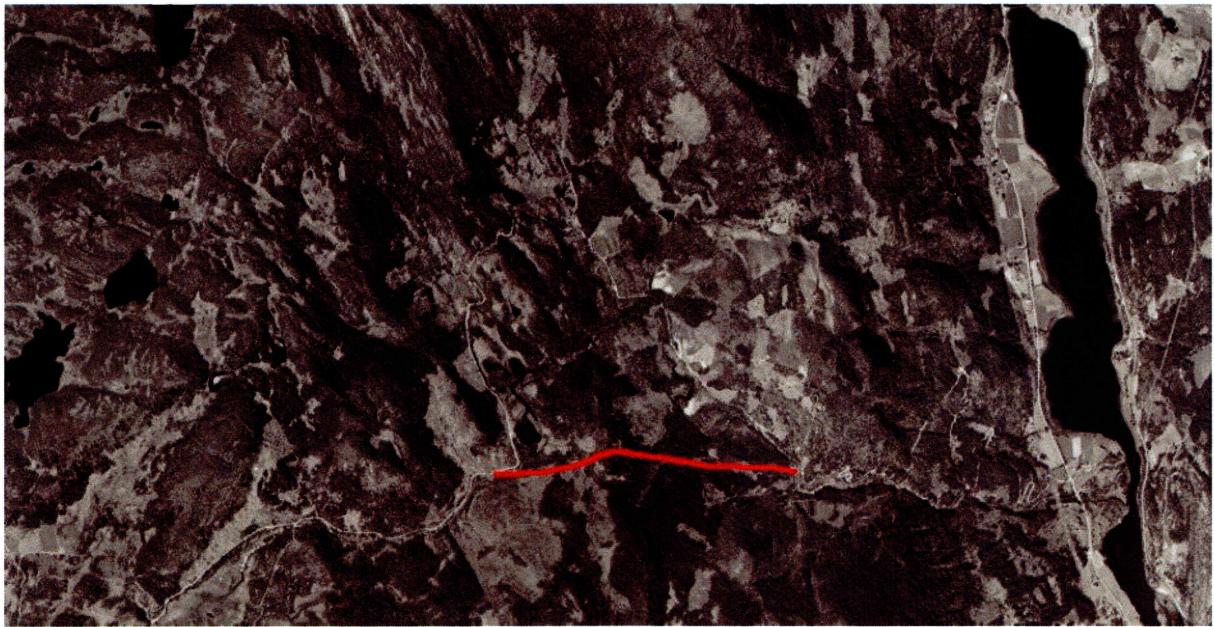
★ Lokalteter, nyere tid

★ Lokalteter, uavklart

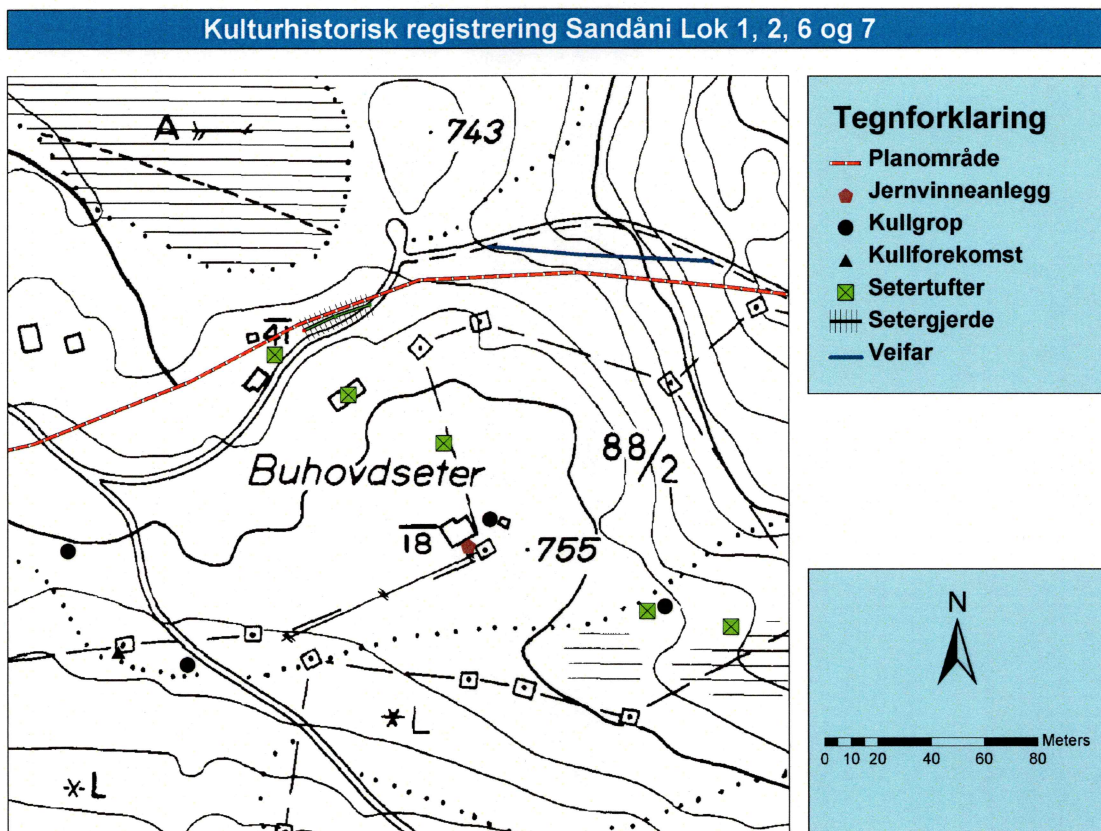

0 187,5 375 750 1 125 1 500 Meters

Satellittfoto over planområdet i Nes kommune

BAKGRUNN FOR PLANEN

Undersøkelsen/registreringen ble gjennomført da tiltakshaver, Gire Kraft v/Tor Løken, ønsker å anlegge et kraftverk med dam, rørgate og kraftverk i området langs elven Sandåni i Nes kommune. Søknad om konsesjon er sendt NVE.

Rørgatetraséen måler om lag 1,8 km, og har en fallhøyde på om lag 200 meter. Den er merket opp og en av grunneierne, Ole Haug, var med og befarte traséen under registreringene. Her ble det gjort enkelte små endringer i forhold til den opphavlige traséen. Daminntaket ble flyttet noe lengre opp, og rørgatetraséen ble stedvis flyttet noe nærmere en eksisterende skogsvei i området. Det er den nye traséen som er tegnet opp på kartene i denne rapporten, men undersøkelsene dekket også det gamle planområdet.

Daminntaket (mot NØ)

Formålet med registreringen er å undersøke forholdet mellom planområdet og eventuelle automatiske fredete kulturminner, jf § 9 i kulturminneloven av 9. juni 1978. Det er ikke kjent at det finnes kulturminner i området fra før, men registreringene foretatt i forbindelse med utarbeidelsen av økonomisk kartverk er ofte mangelfulle.

OMRÅDET

Planområdet ligger på vestsiden av Hallingdalen i Nes kommune. Daminntaket ligger i Sandåni like vest for Buhovd, en gammel seter for gårdene på Gire (gnr. 88). Traséen går øst-vest, og på skrå ned den nordøstvendte dalsiden. Kraftverket skal ifølge planen ligge ved den gamle husmannsplassen Kleppebråten ved Sandåni.

Skogsvei (mot Ø)

Traséen ligger på ca 550-750 meter over havet. Seterområdene øverst er nå noe skogkledt, men disse har inntil de siste tiårene vært åpne (se satelittbildet). Det skrånende dalsiden ned mot Giregårdene består av skog og myr, stedvis noe småkupert. Vegetasjonen består hovedsakelig av gran og bjørk. I den sentrale delen av rørgatetraséen ligger et stort åpent hogstfelt (se forsiden), og en skogsvei går mer eller mindre parallelt med traséen.

Det er som nevnt ikke registrert automatisk fredete kulturminner langs traséen tidligere. Det er imidlertid grunn til å tro at slike kan påvises ved nyregistrering.

På gården Gire er det tidligere funnet slaggrester under jordbearbeiding (78284). Ifølge grunneier skal det også ha vært funnet større blokker av slagg ved en bekk mellom to av brukene på gården. Slike slaggblokker dateres vanligvis til eldre jernalder. I motsetning til den yngre teknologien med slaggavtapping og *tappeslagg*, ble disse dannet ved at slagget rant ned i en grop under gropen og størknet. Dette har gitt slaggtypen betegnelsen *størkneslagg*. Grunneieren omtalte også et større røysfelt i skogområdene nord for Gire, som muligvis kan representere spor etter eldre bosetning.

På fjellet og i området rundt setrene på Fekjan finnes det også spor etter jernproduksjon. Basert på slaggtypen ser også denne jernproduksjonen ut til å være fra eldre jernalder (64295), men mange groper og kullgroper i området vitner også om yngre produksjon. Kullgroper er vanligvis knyttet til jernproduksjon i vikingtid og middelalder. Det er også funnet slagg i tilknytning til enkelte av gropene. I tillegg er det funnet et par tjærebrenningsanlegg (80986), som sannsynligvis kan være ennå yngre.

To hauger skal etter tradisjonen ha vært gravhauger (32745), men disse er jevnet ved dyrking. Gravhaugene kan muligvis indikere at aktivitetene har vært drevet av en fast bosetning på Fekjan. Muligvis kan det også ha vært fast bosetning på andre setre i området, som for eksempel på Buhovd, i tiden frem til Svartedauden.

STRATEGI OG METODE

Som primær metode ble visuell overflaterregistrering tatt i bruk. Metoden innebærer at området blir visuelt undersøkt etter automatisk fredete kulturminner som er synlige i terrenget, slike som graver, kullgroper, tufter og lignende. Det ble også lett etter kulturminner fra nyere tid.

På tørre flater og høyder og andre områder med potensial for forhistorisk aktivitet ble det stukket med spade og sonderingsbor for å påvise eventuelle kull-, slagg- eller kulturlag. Det også lett etter slike i åpne veiskjæringer og lignende. Eventuelle funn ble målt inn med GPS og fotodokumentert.

DELTAGERE OG TIDSRUM

Undersøkelsen ble utført i perioden 03.10.2006-05.10.2006, og rapporten ble ferdigstilt den 20.11.06. Totalt ble det brukt 30 timer på saken. Dette inkluderer forarbeid, registreringer og kjøring til/fra feltet, samt etterarbeid med databehandling og ferdigstilling av rapport. Registreringen ble utført av undertegnede.

Det var lettskyet, og stort sett pent vær.

REGISTRERINGENS FORLØP OG RESULTATER

Som følge av logistikk ble hele traséen saumfart to ganger. Den første dagene ble det gått t/r fra Buhovd, mens det den siste dagene ble gått t/r fra Kleppebråten. På denne måten ble det dekket et område på 10-20 meter ut fra traséen i begge retninger. Hvor det etter befarig var avvik i forhold til den opphavlige traséen, ble det dekket et større område.

Lokalitet 1: Jernvinneanlegg på Buhovd (102097)

Grunneier Ole Haug påviste selv et jernvinneanlegg like ved sin hytte på Buhovd, og i et område som frem til midten 1900-tallet var benyttet til seterdrift. Anlegget ligger på en naturlig høyde i landskapet. Ovnene er etter alt å dømme tatt av hyttebyggingen, mens slagghaugen ligger like ved. Jernvinneanlegget har sannsynligvis sammenheng med kullgropene omtalt under lokalitet 2. Ingen av kulturminnene ved denne lokaliteten vil imidlertid rammes av planene.

Enkeltminne 1: Slagghaug (102097-1)

Slagghaugen strekker seg om lag 4 x 5 meter ut fra utgangspartiet på fritidshytten og i SSØ-retning, slik at trappellen ligger på toppen av denne. Haugen er klart markert, og om lag 30-40 cm høy. Formen på haugen tyder på at ovnen har ligget under hyttebyggingen, og at slagget har blitt tappet mot SSØ. Flere slagglumper er synlige i dagen. Klumpene er av typen tappeslag, som indikerer at anlegget var i bruk i vikingtid/middelalder.

L1/E1 Slagghaug (mot SV)

Lokalitet 2: Kullgroplokalitet ved Buhovd (102098)

I et område på 15-150 meter ut fra jernvinneanlegget (L1) ble det påvist 4 kullgroper, samt en kullforekomst. Med utgangspunkt i en sikkerhetssone på 5 meter, kommer ingen av gropene i direkte konflikt med traséen,

Enkeltminne 1: Kullgrop (102098-1)

Kvadratisk grop som måler 2,20 m i indre mål, 4,30 m i ytre mål, 65 cm i dybde og har voller på 0-50 cm. Den ytre markeringen mot S er noe uklar. Mot N ser det ut til å være en mulig avtapping, noe som kan peke i retning av en tjæremile. Form, størrelse og kontekst tyder likevel på at kulturminnet har vært en kullgrop.

Stratigrafien viste 20 cm skogsbunn, 5 cm oransje grus og 15 cm kull. Kullgropen ligger i åpent lende på toppen av en rygg. Den ligger ca 20 meter unna veien og 150 meter unna jernvinneanlegget på Buhovd.

Enkeltminne 2: Kullgrop (102098-2)

Mulig sirkulær grop som måler 2 m i indre mål, 3,50 i ytre mål, 40 cm i dybde og har voller på 0-20 cm. Den ytre markeringen i S er noe uklar. Stratigrafien viste 25 cm skogsbunn og 20 cm kull, og disse lagene glir over i hverandre. Kullgropen ligger mellom veien og en nærliggende bekk, slik at deler av den NØ-vollen er skadet av veiskjæringen. Kullbiter ble først påvist her. Formen er noe uklar, både som følge av skader og vegetasjon.

L2/E1 Kullgrop (mot N)

L2/E2 Kullgrop (mot NNV)

Enkeltminne 3: Kullgrop (102098-3)

Gjenfylt kullgrop som måler 2,80 m i indre mål, 7,80 i ytre mål, 30 cm i dybde og som har voller på 0-30 cm. Stratigrafien viste 20 cm med fyllmasser i form av stein og løv, 20 cm kullblandet jord og 15 cm kull. Gropen ligger like ved en fritidshytte på Buhovd, og ca 15

meter unna jernvinneanlegget (L1). Kulturminnet ligger på setervollen, men er omgitt av enkelte bjørketrær. En rot står også igjen i selve gropen. Formen er noe vanskelig å bedømme som følge av at gropen er gjenfylt.

L2/E3 Kullgrop (mot NV)

L2/E4 Kullgrop (mot NØ)

Enkeltminne 4: Kullgrop (102098-4)

Kvadratisk grop som måler 3,70 m i indre mål, 8 m i ytre mål, 50 cm i dybde og som har voller på 20-60 cm. Mye løv dekket gropen under registreringene. Stratigrafien viste 30 cm skogsbunn og 20 cm kullblandet mineraljord. Gropen inneholdt generelt lite kull, men form og størrelse vitner likevel om at kulturminnet er en kullgrop. Den ligger på en skogkledd rygg med mye gran, og om lag 75 meter unna jernvinneanlegget. I nyere tid har det ligget en seterbygning like ved, omtalt under lokalitet 7 (enkeltminne 4).

Enkeltminne 5: Kullforekomst (102098-5)

Til dels store kullbiter ble påvist i området mellom kullgropene L2/E1 og E2. Disse lå like under torven. Kullet har sannsynligvis tilknytning til kullgropene, og kan være søl.

Lokalitet 3: Jernvinneanlegg på Gire (102100)

Anlegget ble registrert på vei opp mot Buhovd, og ble dokumentert selv om dette ikke kommer i konflikt med planområdet.

L3/E1 Slaggforekomst (mot NNØ)

Enkeltminne 1: Slaggforekomst (102100-1)

Slagghaugen er i stor grad ødelagt av veibygging, slik at det i dag bare finnes rester av kull og slagg i dagens veiskjæring. Det meste av slaggforekomstene ligger på den NØ siden av veien opp mot Buhovd/Fekjan. Slaggklumpene ligger spredt i et område i veikanten på om lag 1 x 6 meter og ca 20 meter fra enden på et jorde. En del kull, samt noe slagg, er også funnet på motsatt side av veien. Slaggklumpene viser stor variasjon med hensyn til form. Enkelte er typisk tappeslaggklumper med en tydelig rennestruktur, mens andre er rustbrune og mer lik

størkneslagg. Ovnene har trolig ligget på oversiden av veien, men har sannsynligvis tatt skade av moderne dyrking. Muligvis kan dette være samme jernvinneanlegg som er registrert tidligere (reg. nr. 78284), men ifølge Askeladden skal denne lokaliteten ligge noe lengre oppe på jordet.

Ulike typer slagg på Gire

L4/E1 Kullgrop (mot V)

Lokalitet 4: Kullgroplokalitet (102101)

Lokaliteten består av en kullgrop som ble anvist av grunneier, og som ble befart under registreringene. Gropen kommer ikke i konflikt med traséen.

Enkeltminne 1: Kullgrop (102101-1)

Sirkulær grop som måler 2,10 i indre mål og 7,10 i ytre mål, 70 cm i dybde og har voller på 20-50 cm. Stratigrafien viste 20 cm skogsbunn, 5 cm kull, 5 cm gråhvit grus og 15 cm kull. Gropen ligger på en liten rygg/kolle i et moderne hogstfelt, og er omgitt av ung barskog. Områdene nedenfor er preget av myr som strekker seg helt ned til elven Sandåni.

L1/E1 Kullgrop, oversikt (mot VSV)

Gropens størrelse, samt tegn på flerbruk, kan indikere at det finnes et jernvinneanlegg i nærområdet. Det nærmeste registrerte anlegget er lokalitet 3 som er omtalt ovenfor, men dette ligger hele 400-500 meter lengre mot nord. De to lokalitetene er også atskilt av elven Sandåni. Sannsynligvis skjuler det seg minst et jernvinneanlegg også på den vestre siden av elven. Det er også interessant å se hvordan det registrerte veifaret (L6/E2) ser ut til å ha en avstikker i retning av denne lokaliteten.

Lokalitet 5: Aktivitetsområde (102102)

Et aktivitetsområde med spor etter kull ble påvist på et lite høydedrag om lag 20 meter unna traséen. Alderen på dette er usikkert, men avstanden til traséen gjør at det ikke kommer i direkte konflikt med planene. Sannsynligvis har også denne lokaliteten tilknytning til jern- og kullproduksjon.

Enkeltminne 1: Kullforekomst (102102-1)

Kullforekomsten ble påvist av en flate på om lag 5-10 meter, med større eller mindre konsentrasjoner, og avgrenses i hovedsak av et naturlig høydedrag med mye stein i grunnen.

Det er usikkert hva kullforekomsten representerer, ettersom det ikke ble funnet andre funn eller strukturer i området. Det ble heller ikke funnet spor etter slag eller røstet malm. Det kan være spor etter en skogbrann, men forekomsten er godt avgrenset og representerer sannsynligvis spor etter menneskelig aktivitet. Navnet Kleppebråten kan indikere at man har drevet bråtebrenning i området, men imotsetning til endelsen *-brenna* sikter *-bråten* bare til et jordstykke som er nyryddet ved å bryte opp svære trerøtter (uavhengig om disse brennes eller ikke).

L5/E1 Kullforekomst (mot S)

Den mest nærliggende er at kullforekomsten har tilknytning til kullbrenning og jernsmelting, og representerer søl knyttet til produksjon, transport eller lagring av kull. I mangel på funn og strukturer kan ikke dette bekreftes, men forekomsten ligger like i nærheten av gode myrområder. Veifaret/hulveien (lok. 6) går også rett forbi lokaliteten, men er ikke lengre synlig i terrenget.

Lokalitet 6: Veifar/Hulvei (102104)

Lokalitet 6 er et veifar som strekker seg fra Buhovd og ned til Kleppebråten, og som dermed går parallelt med rørgatetraséen og den moderne skogsveien. Ifølge tradisjonen er veifaret en gammel hestesti, og stedvis og i bratte partier har denne form som en hulvei. Slike dateres som regel til jernalder og middelalder. Sannsynligvis kan veifaret representere den gamle ferdslåren fra jernfremstillingsplassene i fjellet og ned til gårdene i bygda.

I enkelte strekk har veifaret et tydelig hulveipreg, mens den andre steder viser seg mer som en klart markert sti. Stykkevis, og særlig i flate myr- og skogområder, forsvinner veifaret helt. Enkelte av mest markerte strekkene er gjengitt på ØK-kart.

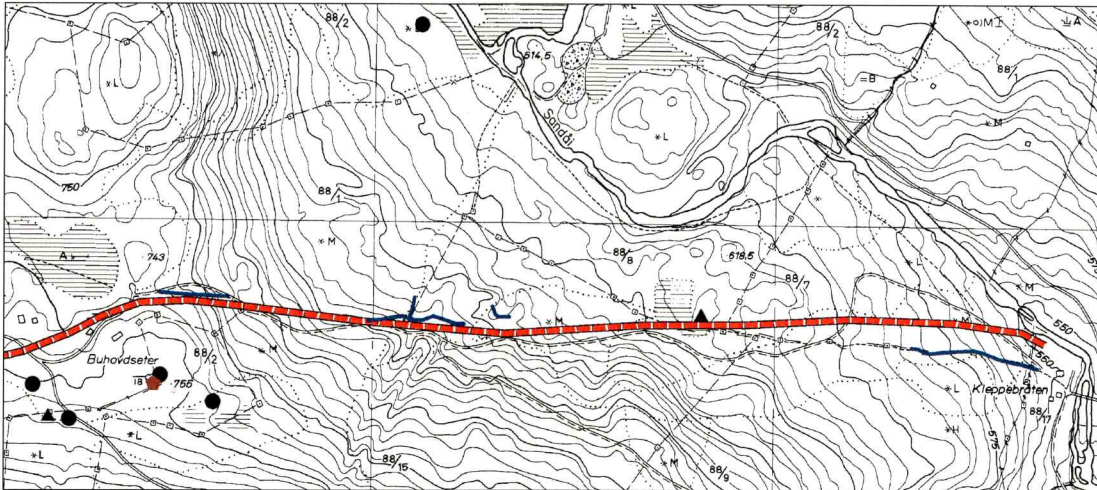
I det følgende blir de sammenhengende veistrekkene omtalt som egne enkeltminner, hvorav enkelte kommer i konflikt med traséen.

Enkeltminne 1: Veifar (102104-1)

Den øverste delen av veifaret har et klart hulveipreg. Profilen på denne måler 1-1,5 i bredde og 0,3-0,6 m i dybde. Dybden varierer, men stien er jevnt over klart markert. Veifaret går parallelt med den moderne skogsveien, og forsvinner inn og ut av denne.

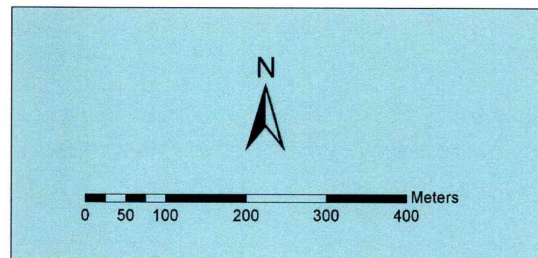

Kulturhistorisk registrering Sandåni Lok 1, 2, 4, 5 og 6

Tegnforklaring

- Planområde
- Veifar
- Jernvinneanlegg
- Kullforekomst
- Kullgrop

Terrenget her er bratt, og veien går ned på skrå i forhold til hellingen. En del stein er også lagt opp langs den nedre kanten av veifaret.

Veien går her 5-10 meter unna rørgatetraséen. Dette er et minimum med hensyn til sikkerhetssone. Ettersom lendet er noe bratt og en må inn med større maskiner, hadde det vært ønskelig med en noe større avstand mellom kulturminnet og rørgaten.

L6/E1 Veifar (mot V)

L6/E1 Hulvei/veifar (mot Ø)

Enkeltminne 2: Veifar (102104-2)

Veifaret/hulveien kommer ut igjen på motsatt side av skogsveien om lag 170-180 meter lengre nede, noe som antyder at det mellomliggende området er ødelagt av skogsveien. Det ligger også mye stein i det gamle veifaret, særlig i de delene som ligger nærmest skogsveien, og som etter alt å dømme stammer fra denne veiutbyggingen.

Veien her er noe bredere enn i den øvre delen (E1), men mangler noe av det samme hulveipreget. Deler av strekket er også avtegnet på ØK-kart. Veifaret gjør her en sving, og nedenfor følger et veikryss, hvor en av utstikkerne går rett nedover lia og beveger seg bort fra planområdet. Denne ble ikke videre registrert. Det er imidlertid interessant å se at denne avstikker går rett i retning av den ene kullgropen på lokalitet 4.

Opphavlig gikk den planlagte rørgaten på langs med veifaret, men traséen vil her gå nærmere skogsveien slik at den nye rørgatetraséen går 0-15 meter unna kulturminnet. Veifaret kommer likevel i konflikt med planene i henhold til en sikkerhetsradius på minst 5 meter. De delene av veifaret som kommer i konflikt, er som nevnt noe skadet av tidligere skogsveiutbygging.

Noe lengre nede, hvor terrenget flater ut i overkant av et hogstfelt, forsvinner veien på ny. Den kommer imidlertid til syne igjen i et skogholt noe lengre mot øst. På kartet er det derfor dratt en linje mellom disse to strekkene.

Enkeltminne 3: Veifar (102104-3)

Om lag 40 meter lengre nede dukker veifaret opp på nytt. Her krysser veien et bekkefar, og den er godt synlig i begge bekkeskråningene. Ettersom denne delen av veifaret er vanskelig å knytte an til den øvrige veien, er det gitt et eget enkeltminne nummer til denne strekningen.

L6/E2 Veifar (mot Ø)

Også her har rørgatetraséen blitt flyttet noe nærmere skogsveien, slik at veifaret nå går 10-20 meter unna og faller utenfor planområdet.

L6/E3 Veifar (mot SSØ)

Enkeltminne 4: Veifar (102104-4)

Veifaret er igjen godt synlig langs den nedre delen av traséen og helt ned til husmannsplassen Kleppebråten. Langs denne strekningen har veifaret dels preg av å være en hulvei, og dels preg av å være en godt markert sti.

L6/E4 Veifar/hulvei (mot Ø)

Her går veien om lag 30-40 meter ovenfor den planlagte traséen, og kommer dermed ikke i konflikt med planene.

Rørgaten vil imidlertid krysse veifaret lengre oppe (mellom E3 og E4), og i et område hvor det ikke lengre er synlig i terrenget.

Lokalitet 7: Seterområdet på Buhovd

Buhovd har de siste århundrene vært seter for enkelte av brukene på gården Gire. Her ble det registrert fem tufter, hvorav én ikke lengre har synlig markering i terrenget. Kun én av tuftene, samt deler av et gjerde, kommer i konflikt med planene.

Enkeltminne 1: Høyløtuft

Tuften består av en tørrmur på om lag 3 x 4 meter. Det er det nordligste hjørnet som er mest synlig, mens det har mindre markering mot sør hvor det går inn i en naturlig forhøyning med podsolprofil. Her er muren også overgrodd av store grantrær og -røtter. Dette vitner om at bygningen har vært i forfall i over 50 år.

L7/E1 Høyløetuft? (mot Ø)

Rester av en jernovn i tuft 1 (L7/E1)

Inne i tuften finnes restene av en gammel ovn, noe som kan tyde på at bygningen var i bruk på begynnelsen av 1900-tallet. Det er imidlertid usikkert om ovnen stammer fra denne bygningen. Størrelsen og beliggenheten lengst nede ved slåttegjerdet kan heller tyde på at bygningen har vært en utløe.

Tuften ligger mellom en nyere seterbu og en utedo. Med en sikkerhetssone på 5 meter berøres denne av planene om en rørgatetrasé like nedenfor.

Enkeltminne 2: Fjøstuft

Enkeltminne 2 består av en om lag 7 x 14 stor fjøstuft med kjørebros. Frem til de siste årene har bygningen stått til forfall, men i skrivende stund blir denne tatt hånd om av en lokal grunneier og satt opp på naboeiendommen på Buhovd om lag 70 meter lengre mot SØ. Dette arbeidet holdt fremdeles på under registreringene. Enkelte rester av tømmer ligger fremdeles igjen i tuften.

Tuften berøres ikke av planarbeidet.

Restaurering av bygningen på tuft 2 (mot SØ)

Enkeltminne 3: Setertuft

Setertuft på om lag 5 x 10 meter. Mot SØ er veggene markert av lave voller, mens det går en klart markert steinrekke i NV. Også her ligger det rester etter gammelt tømmer. Ifølge grunneieren var seteren blitt flyttet lengre ned (til like ved L6/E1) i første halvdel av 1900-tallet.

Tuften berøres ikke av planarbeidet.

Enkeltminne 4: Setertuft

Seterbu på om lag 4,5 x 6 meter. Tuften ble anvist av grunneier, som også kunne meddele at tuften ble tatt ned omkring 1940.

L6/E3 Setertuft (mot S)

L6/E4 Setertuft antydnet av svake voller med røys i bakkant (mot SV)

I dag består tuften bare av svake antydninger til voller, med en steinrøys ved den vestre kortveggen. Like ved denne tuften ligger en kullgrop (L2/E4).

Tuften berøres ikke av planarbeidet.

Enkeltminne 5: Høyløetuft

En høyløe ble anvist av grunneier i området like ved setertuften omtalt ovenfor (L3/E4), men denne var ikke lengre synlig i terrenget.

Bygningen berøres ikke av planarbeidet.

Enkeltminne 6: Setergjerde

I nedre del av setervollen var det bevart rester av et gjerde, som sannsynligvis har tjent til å holde dyrene unna seterslåtten. Gjerdet var en skigard av tre (se bildet under).

Kulturminnet rammes delvis av planene ved en sikkerhetssone på 5 meter.

L7/E8 Skigard (mot SØ)

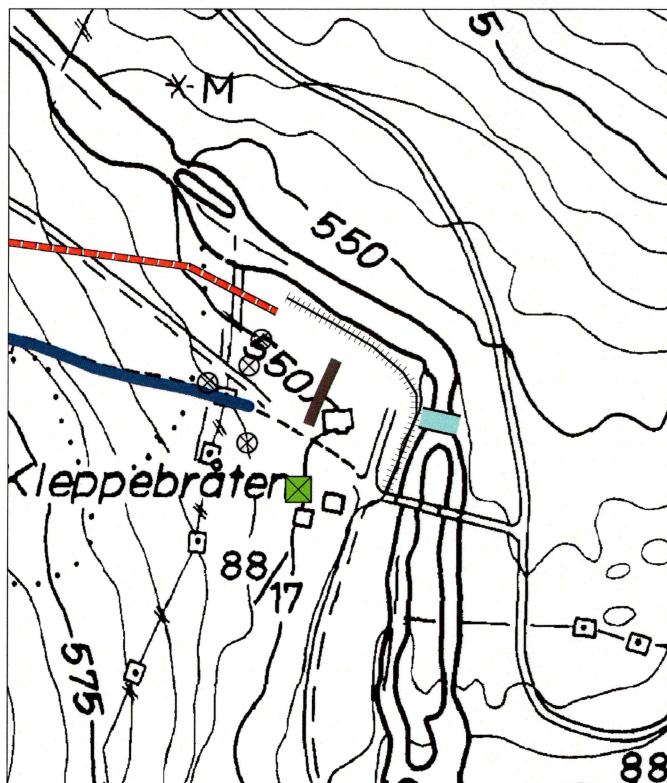
Lokalitet 8: Husmannsplassen Kleppebråten

Plassen har i senere år vært utskilt som eget bruk, og flere stående bygninger tyder på at plassen har vært bebodd lenge. I tillegg til våningshuset, står det to uthus noe lengre mot S. Det ene av disse er laftet, mens det andre dels er laftet og dels bygd i stavverk. Disse bygningene er fotodokumentert nedenfor, men gis ikke noen større beskrivelse ettersom de faller utenfor planområdet.

Bygningene går imidlertid inn i et større kulturmiljø med agrare kulturminner som rydningsrøyser, steingjerder, broer og veifar (omtalt ovenfor). Heller ingen av disse enkeltminnene kommer i direkte konflikt med planene, men det bør vises hensyn til kulturlandskapet både under og etter utbyggingen.

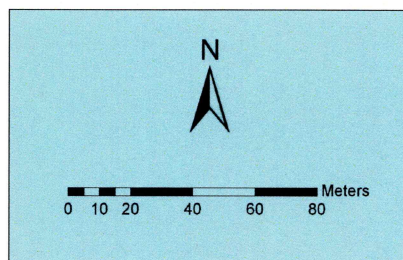

Kulturhistorisk registrering Sandåni lok 6 og 8

Tegnforklaring

- Planområde
- Tuft
- Bro
- Veifar
- Gjerde
- Rydningsrøyser
- Åkerrein

Våningshuset på Kleppebråten (mot NNØ)

Uthus på Kleppebråten (mot SØ)

Uthus på Kleppebråten (mot S)

Enkeltminne 1: Tuft

I området like ved de to uthusene ligger det også en eldre tuft. Denne måler om lag 6 x 7 meter, og det ligger fremdeles rester etter tømmer og veggved i tuften.

L8/E1 Tuft med uthus i bakgrunnen (mot SØ)

Enkeltminne 2: Bro

Like nedenfor Kleppebråten ligger restene etter en bro som krysset Sandåni. Denne er tydeligst markert på motsatt side av elven, hvor den er murt opp med om lag 2,5 meter i bredde og 1 meter i høyde.

Enkeltminne 3: Steingjerde

Like nord for våningshuset går en steingard, orientert SV-NØ og på langs av hellingen.

Enkeltminne 4-7: Rydningsrøyser

Det finnes også flere rydningsrøyser i området. Disse måler om lag 2 meter i diameter, og består stort sett av store steiner. En relativt ung alder støttes likevel av en del moderne skrot som blikkbokser i røysene.

L8/E2 Rester etter en gammel bro

L8/E3 Steingard (mot SV)

L8/E6 Rydningsrøys (mot S)

L8/E7 Rydningsrøys (mot N)

Enkeltminne 8: Åkerrein/terrasse?

I området mellom steingarden (L8/E3) og to av rydningsrøysene (L8/E6 og E7) ligger en større dyrkningsflate. Langs den nedre delen av denne nede ved elven går en liten terrassekant.

L8/E8 Dyrkningsflate med terrasse i nedre kant (mot NØ)

Her ble det gjort en del prøvestikk, hvorav ett ble tatt i selve terrassen. Målet var å påvise eventuelt eldre dyrkingsfaser, ettersom husmannsplasser ofte er lagt til områder som også har vært benyttet til jordbruk i eldre tider. Prøvestikkingen viste imidlertid at dyrkingsjorden var tynn (10-30 cm), og at det bare var mulig å skille ut én fase. Terrassen kan muligvis også være formet av elven. Det ble heller ikke gjort funn som tyder på eldre jordbruksrelaterte aktiviteter i området.

Resultater

Undersøkelsene langs traséen ved Sandåni ga funn av åtte nye lokaliteter, hvorav fem er automatisk fredet i henhold til kulturminnelovens § 4. To av lokalitetene er fra nyere tid, mens en lokalitet er uavklart.

Lokalitet 1 er et jernvinneanlegg på Buhovd fra vikingtid/middelalder i form av en haug med tappeslagg, samt noe ovnsforing. Ovnsområdet er sannsynligvis ødelagt av tidligere hytteutbygging. Lokalitet 2 består av 4 kullgroper, samt en kullforekomst, som også er knyttet til denne jernproduksjonen og som alle ligger innenfor en radius på 150 meter fra jernfremstillingsplassen.

Lokalitet 3 og 4 består henholdsvis av et jernvinneanlegg og en kullgrop, men disse ligger langt unna traséen og ble registrert etter anvisning fra grunneier. Hvorvidt disse hører sammen til samme produksjonsenhet er usikkert. Lokalitet 5 er sannsynligvis også knyttet til produksjon, lagring eller transport av kull, men dette er noe usikkert. Lokaliteten ligger imidlertid utenfor den planlagte traséen.

Jernvinneanlegg med kullgroper er generelt datert til perioden AD 800-1350 (Bloch-Nakkerud 1987), noe som gir en typologisk datering til denne perioden. Dette gjelder således både lokalitet 1, 2, 3 og 4. Flere har antydning av en mer spesialisert jernproduksjon i sentrale østlandsbygder i denne perioden, hvor jernproduksjonen gikk fra å være en husflid til en produksjon for ytre marked (Larsen 1991, Narmo 1997).

Når det gjelder formen på kullgropene, så er flere av disse skadet og gjenfylt. De best bevarte gropene ser imidlertid ut til å være firkantede/kvadratiske. Tradisjonelt har den firkantede formen vært ansett for å være et østlig trekk, konsentrert til områdene øst for Mjøsa. Nyere undersøkelser har imidlertid vist at dette skillet ikke er skarpt. På Haglebu i Sigdal kommune, ble det sommeren 2006 påvist groper av begge typer, og i enkelttilfeller var sirkulære groper anlagt i eldre firkantede groper. Dette kan tyde på at den firkantede formen er den eldste i området, men dette er et felt som krever mer forskning.

Et klarere mønster ut fra disse undersøkelsene er at de største gropene ligger nærmest jernfremstillingsplassen.

Lokalitet 6 er et veifar som strekker seg fra Kleppebråten til Buhovd, og som dermed går parallelt med rørgatetraséen. På et punkt krysser også disse hverandre, men dette skjer i et område hvor veifaret ikke lengre er synlig. Stedvis (E2) går traséen nærmere enn 5 meter som er sikkerhetssonen for slike kulturminner i henhold til kulturminnelovens § 6, men her er veifaret også sterkt skadet av eldre skogsveitbygging. Også lengre oppe (E1) går traséen nært den gamle veien.

Veifaret bærer stedvis preg av å være en gammel hulvei, som ble benyttet av mennesker til hest. Slike dateres ofte til jernalderen, men den strekker seg nok i det minste tilbake til tiden før Svartedauden. Mye tyder på at veifaret har nær tilknytning til jern- og kullproduksjonen på Buhovd i vikingtid og middelalder, og at den representerte en ferdselåre mellom produksjonen i fjellet og gårdene nede i bygda. Det er også interessant å se veifaret i forhold til lokalitet 4 og 5.

De relativt klare sammenhengene mellom veifaret og jern- og kullproduksjonen, mellom jernvinneanlegget og kullgropene på lokalitet 1 og 2, samt tilknytningen til det senere seterområdet på Buhovd, er også med å gi området en større pedagogisk og kulturhistorisk verdi.

Lokalitet 7 og 8 er begge fra nyere tid, og disse berøres bare i liten grad av planene. På Buhovd følger traséen ytterkanten av seterområdet, og bare en tuft og deler av et gjerde kommer i konflikt med utgangspunkt i en sikkerhetsradius på 5 meter. På Kleppebråten er det ingen av de synlige kulturminnene som rammes, men et kraftverk med veiforbindelse m.m. vil muligvis kunne virke noe sjenerende på kulturmiljøet.

KONKLUSJON

Hele traséen ble grundig befart jf § 9 i kulturminneloven av 9. juni 1978. Undersøkelsene ga funn av åtte nye lokaliteter, hvorav fem er automatisk fredet i henhold til kulturminnelovens § 4. To av lokalitetene er fra nyere tid, mens en lokalitet er uavklart.

Lokalitetene fra nyere tid består av en seter (L7) og en husmannsplass/gårdstun (L8). Disse berøres bare i mindre grad av reguleringsplanen.

Av de eldre lokalitetene, er det kun én lokalitet som faller innenfor planområdet. Dette gjelder det gamle veifaret/hulveien fra Buhovd til Kleppebråten (L6). Stedvis går dette nærmere enn 5 meter som er sikkerhetssonen for slike kulturminner i henhold til kulturminnelovens § 6. Rørgatetraséen krysser også veifaret, men dette skjer i et område hvor veien ikke lengre er synlig i terrenget. De strekningene som ligger nærmest den planlagte traséen (E1 og E2), og som dermed kommer i konflikt, er til dels også sterkt skadet av tidligere skogsveitbygging. Et alternativ er å la rørgaten følge skogsveien i disse strekningene, eller eventuelt å la den gå lengre mot sør.

De øvrige lokalitetene er knyttet til jern- og kullproduksjon i vikingtid og middelalder (L1-L5). Dette gjelder sannsynligvis også den lokaliteten som er betegnet som uavklart. Ingen av disse lokalitetene rammes imidlertid av planene.

Drammen 20.11.2006

Kristoffer Dahle

Feltleder

Vedlegg

Kopi av M711-kart med inntegnet trasé

Registreringsskjema fra Askeladden

Litteratur

Bloch-Nakkerud, T. 1987. *Kullgropen i jernvinna øverst i Setesdal*. Varia 15. Universitetets Oldsakssamling. Oslo.

Larsen, J.H. 1991. *Jernvinna ved Dokkfløyvann. De arkeologiske undersøkelsene 1986-1989*. Varia 23. Universitetets Oldsakssamling. Oslo.

Narmo, L.E. 1997. *Jernvinne, smie og kullproduksjon i Østerdalen. Arkeologiske undersøkelser på Rødsmoen i Åmot 1994-1996*. Varia 43. Universitetets Oldsakssamling. Oslo.